

II. RECENZJE

DOI: 10.17951/et.2020.32.252

Magdalena Wołoszyn

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, Polska

ORCID: 0000-0002-9514-7317

e-mail: [wolozynmagdalena1993@gmail.com](mailto:woloszynmagdalena1993@gmail.com)

Mem internetowy w perspektywie pamięcioznawczej

Marta Wójcicka, *Mem internetowy jako multimodalny gatunek pamięci zbiorowej*, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2019, 203 s.

Już w 1976 roku uznawany za autora teorii memetycznej Richard Dawkins w książce *Samolubny gen* dostrzegł analogię pomiędzy genem a memem, pisząc, że tak jak geny rozprzestrzeniają się „w puli genowej, przeskakując z ciała do ciała za pośrednictwem plemników lub jaj, tak memy propagują się w puli memów, przeskakując z jednego mózgu do drugiego w procesie szeroko rozumianego nasładownictwa” (Dawkins 1976: 146). Dla badacza mem to podstawowa jednostka transmisji kulturowej¹. Ze względu na zdolność rozpowszechniania i powielania, termin *mem* dość szybko został zaadaptowany do sfery komunikacji internetowej i wykorzystany do określenia nowego zjawiska – memu internetowego.

Temat memów internetowych jest chętnie podejmowany przez badaczy (Brodie 1997; Blackmore 2002; Kamińska 2011; Kołowiecki 2012; Juza 2013; Wężowicz-Ziółkowska 2014; Niekrewicz 2015; Wołoszyn 2019). Jedną z autorek od lat zajmującą się problematyką memów internetowych jest Marta Wójcicka (2017a, 2017b, 2018, 2019), znana też jako autorka książek *Dawno to temu, już bardzo dawno... Formuły ramowe w tekstach polskiej prozy ludowej* (2010) oraz *Pamięć zbiorowa a tekst ustny* (2014). Najnowsza, wydana w Lublinie w 2019 roku i licząca 203 strony pozycja pt. *Mem internetowy jako multimodalny gatunek pamięci zbiorowej* składa się z siedmiu rozdziałów: I. *Pamięć zbiorowa w ujęciu lingwistyczno-kulturowym* –

¹ Dla Richarda Brodiego (1997: 29), autora książki *Wirus umysłu*, mem jest „zawartą w umyśle jednostką informacji, która wpływając na przebieg określonych wydarzeń, przyczynia się do powstawania swoich kopii w innych umysłach”. Por. definicję memu zaproponowaną przez psycholog Susan Blackmore (2002).

założenia, II. *Mem internetowy w perspektywie tekstologicznej*, III. *Mem jako forma reprezentacji przeszłości*, IV. *Jak memy pamiętają?*, V. *Mem internetowy jako gatunek pamięci*, VI. *Mem w świetle mediologii – przekaz czy komunikat?*, VII. *Mem w praktykach wcielania, czyli o recepcji obrazów przeszłości*. Celem publikacji „nie jest pokazanie związków między memem a memem internetowym, a ambicją nie jest monograficzne opracowanie gatunku memu internetowego” (s. 62), choć tak mógłby wskazywać tytuł pozycji, ale – jak pisze sama autorka – próba ukazania relacji łączących mem i pamięć zbiorową oraz badanie i analizowanie gatunku pamięci na przykładzie memu internetowego (s. 191). Mem poddaje się w monografii analizie: tekstologicznej, genologicznej i pamięcioznawczej. Pojęciem centralnym dla publikacji jest pojęcie gatunku pamięci, definiowane za Jeffrey’em Olickiem jako historyczno-społeczno-kulturowy konstrukt, reprodukujący pamięć w nowej odsłonie, mający możliwość zmieniania jej (Olick 2007: 107).

Marta Wójcicka definiuje pamięć zbiorową jako „zawarty w tekstach kultury, kształtowany i przekazywany w komunikacji kulturowej, zbiór wyobrażeń członków zbiorowości o jej przeszłości” (Wójcicka 2015: 68)². Praca wpisuje się zatem w ramy etnolingwistyki i pamięcioznawstwa, więc także badania tożsamości. O związkach pamięcioznawstwa z etnolingwistyką pisze Wojciech Chlebda (2019: 148):

kiedy [...] poczęła się kształtować nowa subdyscyplina językoznawstwa, nazywana to lingwistyką pamięci, to pamięciologią, to pamięcioznawstwem lingwistycznym, było jasne, że oba te nurty badań – etnolingwistyczny i pamięcioznawczy, oba z zapleczem tożsamościowym – prędzej czy później zetkną się z sobą: zderzą się lub wyjdą sobie naprzeciw (Chlebda 2019: 148).

Pamięcioznawstwo lubelska autorka pojmuje jako interdyscyplinarny i transdyscyplinarny projekt badawczy, w centrum którego sytuuje się językoznawstwo, spajające ze sobą inne dyscypliny (s. 16). Z centralnej pozycji językoznawstwa wynika przyjęta przez Wójcicką w monografii perspektywa badawcza, dla której (obok gatunku mowy stanowiącego gatunek pamięci zbiorowej) niezwykle ważnym pojęciem jest tekst. Ten autorka za Jerzym Bartmińskim definiuje jako:

ponadzdaniową jednostkę językową, makroznak, mający określone nacechowanie gatunkowe i stylowe (*kwalifikator tekstu*), poddający się całościowej interpretacji semantycznej i komunikatywnej, wykazujący integralność strukturalną oraz spójność semantyczną i podlegający wewnętrznemu podziałowi semantycznemu, a w przypadku tekstów dłuższych – także logicznemu i kompozycyjnemu (Bartmiński 1998: 17).

Po przedstawieniu założeń dotyczących pamięci zbiorowej w ujęciu lingwistyczno-kulturowym (rozdział I) następuje opis memu internetowego w perspektywie tekstologicznej i prezentacja stanu badań nad memami (rozdział II). Mem internetowy w ujęciu Wójcickiej jest pojmowany jako funkcjonujący w przestrzeni internetowej „wielokodowy (multimodalny) gatunek mowy, oparty na intertekstualności, wielokrotnie powielany i rozpowszechniany” (s. 24). Badaczka traktuje go jako

² W podobnym duchu wypowiada się Waldemar Czachur, twierdząc, iż pamięć zbiorowa to efekt społecznych, „uwarunkowanych negocjacji obrazów przeszłości”, kształtowanych w dyskursie (Czachur 2018: 30).

wystąpienie komunikacyjne, specyficzny tekst, spełniający siedem kryteriów tekstowości zaproponowanych przez Roberta-Alaina de Beaugrande'a i Wolfganga Ulricha Dresslera (1990). W monografii eksponowane są takie cechy memów internetowych, jak: wariantywność, anonimowość, potoczność, kolektywność, artyzm, opozycyjność wobec tekstów kultury oficjalnej. W przekonaniu autorki wymienione cechy umożliwiają spojrzenie na mem internetowy jak na wieloznakowy i synkretyczny tekst oraz tekst folkloru, a nawet – tekst folkloru medialnego (s. 25–38).

Memy internetowe pełnią funkcje: (1) komunikacyjne – mem to komunikat, który przekazuje pewne informacje, (2) społeczne – mem ma wpływ na kształtowanie się grupy społecznej, (3) kulturowe – mem jest przekazywany w ramach komunikacji kulturowej. Ze względu na powiązanie memu z pamięcią zbiorową dla M. Wójcickiej najistotniejszy jest trzeci rodzaj funkcji (s. 39–40). Autorka proponuje podział memów internetowych na: memy autonomiczne, tzn. niezakotwiczone w konkretnej sytuacji (memy szablonowe, anonimowe, np. odwołujące się do stereotypów narodowych, etnicznych) i memy kontekstualne, których odczytanie nie jest możliwe bez znajomości kontekstu sytuacyjnego i kulturowego (memy anonimowe, autorskie, np. *Sztuczne Fiołki*). Badaczka prezentuje intertekstualny model cyklu memów internetowych – memy traktowane są w tym cyklu jako nośniki pamięci wizualno-werbalnej (s. 44–49):

proto/arche
tekst/gatunek – mechanizmy intertekstualne – mem internetowy
pamięć zbiorowa – mem internetowy (warianty) – transformacje – pamięć zbiorowa (długo- lub krótkotrwała) (długo- lub krótkotrwała)

Memy i pamięć zbiorową łączą cechy wspólne: dynamiczny charakter, związek z grupą społeczną i z kulturą, zdarzeniowość, emocjonalność, strukturalność. Mem, będąc nośnikiem pamięci zbiorowej, spełnia przede wszystkim funkcję poznawczą oraz integrującą. Dodatkowo pełni też funkcje tożsamościowe, podmiotowe, kreacyjne i perswazyjne (s. 51–62). Mem (nośnik pamięci zbiorowej) może być zarówno gatunkiem pamięci przekazywanej, jak i pamięci komunikowanej. Nie tylko kreuje on obraz przeszłości, ale będąc znakiem pamięci zbiorowej³, funkcjonuje w niej. W memach obecne są cztery fazy pamięci: zapamiętywanie, pamiętanie, zapominanie, przypominanie (s. 63–141). Po przeprowadzeniu analizy genologiczno-pamięcioznawczej, popartej egzemplifikacjami, z zastosowaniem wzorca obejmującego aspekty: strukturalny, stylistyczny, poznawczy i pragmatyczny⁴, badaczka stwierdza, że mem można uznać zarówno za gatunek pamięci komunikatywnej, jak również gatunek pamięci kulturowej. Zdaniem Wójcickiej, żadne z ujęć nie wyczerpuje jednak tematu do końca, dlatego memy należy traktować szerzej – jako nośniki pamięci międzykulturowej (s. 143–164).

Autorka analizuje reprodukcję memu w kontekście pamięci zbiorowej i konstatuje, że dla funkcjonowania pamięci zbiorowej istotne są dwie postaci reprodukcji indeksowanej: (1) reprodukcja indeksowana bez innowacji – związana z sytuacją,

³ Za Ewą Szczęsną (2015: 24) można wydzielić w memie aspekt semiotyczny, semantyczny i działań.

⁴ Wymienione aspekty autorka przyjmuje za Marią Wojtak (2004).

w jakiej tekst (w tym wypadku mem internetowy), którego ważną część stanowi reprodukowany w nim tekst kultury, jest reprodukowany dalej bez żadnych zmian; (2) reprodukcja indeksowana z innowacją celową, w której reprodukowany tekst ulega modyfikacjom. Świadczy o niej liczba wariantów jednego tekstu. Wójcicka twierdzi, że „w pamięci kulturowej można mówić zatem o reprodukcji wytworów pamięci (magazynującej i funkcjonalnej) jako o praktyce pamięci” (s. 179–181).

Do analizy recepcji memów jako nośników pamięci zbiorowej można, zdaniem autorki, wykorzystać metody wypracowane przez Michała Głowińskiego (1998: 137). Fakt odbioru memu „nie jest (podobnie jak dzieła literackiego) badaczowi bezpośrednio dany, trzeba go zrekonstruować na podstawie pewnego rodzaju tekstów”. Teksty, o których mowa, dzielone są na trzy grupy: (a) wypowiedzi, w których sam proces odbioru podlega tematyzacji, tzn. komentarze odbiorców są zamieszczane pod konkretnym memem; (b) udostępnienia i polubienia memu na różnego rodzaju portalach społecznościowych; (c) transformacje i przekształcenia dokonywane na memie, czyli warianty jednego tekstu memu (s. 182). Autorka analizie poddała trzy grupy tekstów towarzyszących losowo wybranym memom i przedstawiła je wraz z typami stylu ich odbioru: (1) mem autorski – kontekstualny z estetyzującym, mimetycznym i symbolicznym stylem odbioru; (2) mem anonimowy – kontekstualny z instrumentalnym, mimetycznym i estetyzującym stylem odbioru; (3) mem anonimowy – autonomiczny z estetyzującym i mimetycznym stylem odbioru (s. 165–188).

Mem internetowy jako gatunek pamięci zbiorowej ma charakter multimodalny, opiera się na znanych i utartych w kulturze wzorcach tekstowych, stanowi „sposób prezentacji i interpretacji przeszłości z punktu widzenia terażniejszości” (s. 52). Publikacja Marty Wójcickiej to wnikliwe i cenne studium memu internetowego jako gatunku pamięci zbiorowej, poparte licznymi przykładami. Pozycja wnosi znaczący wkład w rozwój wiedzy na temat memów internetowych.

Literatura

- Bartmiński Jerzy, 1998, *Tekst jako przedmiot tekstologii lingwistycznej*, [w:] *Tekst. Problemy teoretyczne*, red. Jerzy Bartmiński, Barbara Boniecka, Lublin, s. 9–25.
- de Beaugrande Robert-Alain, Dressler Wolfgang Ulrich, 1990, *Wstęp do lingwistyki tekstu*, przeł. Aleksander Szwedek, Warszawa.
- Blackmore Susan, 2002, *Maszyna memowa*, przeł. Norbert Radomski, Poznań.
- Brodie Richard, 1997, *Wirus umysłu*, przeł. Piotr Turski, Łódź.
- Chlebda Wojciech, 2019, *O wyzwaniach i zadaniach pamięcioznawstwa lingwistycznego*, „LingVaria” 2, s. 147–164.
- Czachur Waldemar, 2018, *Lingwistyka pamięci. Założenia, zakres badań i metody analizy*, [w:] *Pamięć w ujęciu lingwistycznym. Zagadnienia teoretyczne i metodyczne*, red. Waldemar Czachur, Warszawa, s. 7–55.
- Dawkins Richard, 1996, *Samolubny gen*, przeł. Marek Skoneczny, Warszawa.
- Głowiński Michał, 1998, *Dzieło wobec odbiorcy. Szkice z komunikacji literackiej*, Kraków.
- Juza Marta, 2013, *Memy internetowe – tworzenie, rozpowszechnianie, znaczenie społeczne*, „Studia Medioznawcze” 4, s. 49–61.
- Kamińska Magdalena, 2011, *Nieczne memy. Dwanaście wykładów o kulturze Internetu*, Poznań.

- Kołowicki Wiktor, 2012, *Memy internetowe jako nowy język Internetu*, „Kultura i Historia”, nr 21, <http://www.kulturaihistoria.umcs.lublin.pl/archives/3637>, [dostęp: 20.06.2020].
- Niekrewicz Agnieszka Anna, 2015, *Od schematyzmu do kreatywności. Język memów internetowych*, Gorzów Wielkopolski.
- Olick Jeffrey K., 2007, *The politics of regret. On collective memory and historical responsibility*, New York–London.
- Szczęśna Ewa, 2015, *Znak digitalny. U podstaw nowej semiotyki tekstu*, [w:] *Przekaz digitalny. Z zagadnień semiotyki, semantyki i komunikacji cyfrowej*, red. Ewa Szczęśna, Kraków, s. 15–34.
- Wężowicz-Ziółkowska Dobrosława, 2014, *Jednostki pamięci kulturowej. Próba kulturoznawczej redefinicji i interpretacji hipotezy memetycznej*, „Teksty z Ulicy. Zeszyt Memetyczny” 15, s. 11–26.
- Wołoszyn Magdalena, 2019, *Czy memy są tekstami kultury?*, „Toruńskie Studia Bibliologiczne” 1(22), s. 9–28, DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/TSB.2019.001>.
- Wojtak Maria, 2004, *Gatunki prasowe*, Lublin.
- Wójcicka Marta, 2010, *Dawno to temu, już bardzo dawno... Formuły ramowe w tekstach polskiej prozy ludowej*, Lublin.
- Wójcicka Marta, 2014, *Pamięć zbiorowa a tekst ustny*, Lublin.
- Wójcicka Marta, 2015, *Wartości a pamięć zbiorowa*, [w:] *Tradycja dla współczesności*, t. 8: *Wartości w języku i kulturze*, red. Jan Adamowski, Marta Wójcicka, Lublin, s. 65–72.
- Wójcicka Marta, 2017a, *Głupota jest jak bigos... Obraz głupoty w memach internetowych*, [w:] *Głupota wszechobecna jest. O uniwersalności pewnej ludzkiej przywary*, red. Katarzyna Łeńska-Bąk, Opole, s. 297–310.
- Wójcicka Marta, 2017b, *Memy internetowe jako teksty folkloru*, [w:] *Językowe i kulturowe modelowanie świata*, red. Jan Kajfosz, Katarzyna Marcol, Czeski Cieszyn, s. 271–288.
- Wójcicka Marta, 2018, *Memy internetowe jako nośniki pamięci zbiorowej*, [w:] *Popkulturowe formy pamięci*, red. Sławomir Buryła, Lidia Gąsowska, Danuta Ossowska, Warszawa, s. 159–172.
- Wójcicka Marta, 2019, *Gatunek pamięci zbiorowej. Rekoniesans*, „Stylistyka” XXVIII, s. 81–92.